

Vedra, Dana

**Ve stínu říšské orlice : nacistická germanizační politika ve střední Evropě s
přihlédnutím k vytváření vojenských záborů**

Studia historica Brunensia. 2024, vol. 71, iss. 1, pp. 139-163

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2024-1-7>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80016>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20240801

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ve stínu říšské orlice. Nacistická germanizační politika ve střední Evropě s přihlédnutím k vytváření vojenských záborů

In the Shadow of the Reich Eagle. Nazi Germanization Policy in Central Europe Taking Into Account Migrations Due to Military Zones

Dana Vedra / 136440@mail.muni.cz

Historický ústav, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract

The paper is focused on the Nazi settlement policy in Central Europe during World War II, with a focus on the displacement of inhabitants due to the creation or expansion of military training grounds. Several of these relocations took place in occupied Czechoslovakia, Austria, and Poland and played a key role in Nazi Germanization policy.

In addition to the state of existing research on the topic, the paper is focused on the delineating the basic contours of these plans, which were presented by the occupiers themselves primarily as military needs of the Reich. In fact, it was one of the few Germanization plans implemented, the main process of which was to take place after the victorious war. The paper will also attempt to compare the situation in neighbouring countries and thus arrive at new directions in which further research can be directed. The forced migration flows of Czechs and Poles and the subsequent post-war displacement of German inhabitants from Central and Eastern Europe had a major impact on the shape of the old continent in the second half of the 20th century. The impact of these migrations can still be seen today. With this analogy, we can also observe how seemingly marginal migration processes can trigger large population movements in the dicta of a big giant, in this case the Nazi eagle.

Keywords

Germanization – Nazi Germany – forced migrations – 1938–1945 – „Action Zamość” – military training grounds – Eastern and Central Europe – Protectorate Böhmen und Mähren

Nucené migrace ve 20. století - vymezení si tématu, stav bádání

Následující článek¹ vychází z ústního příspěvku předneseného na IX. ročníku mezinárodní doktorandské konference *Historia Europæana „Promyšlet Evropu dvacátého století“*, jež v roce 2022 nesla podtitul „Ve stínu obra“. Jelikož primárním záměrem autorčina výzkumu jsou nucené migrace na Moravě v rámci vytváření či rozšíření vojenských prostor,² rozhodla se pojmut téma v širších souvislostech, které neodmyslitelně patří k základním předpokladům pro pochopení sledovaných migračních procesů v době druhé světové války a následném poválečném období nejen v Československu, ale i ve střední Evropě. Pozastavuje se nad základními směry současného bádání k tomuto fenoménu, sleduje problematiku terminologie a periodizace největších migračních vln ve 20. století v Evropě. Těžiště studie představuje germanizační politika ve střední a východní Evropě v letech 1938–1945. Ta měla fatální následky pro podobu etnické mapy Evropy ve druhé polovině 20. století. Závěrečná kapitola se zamýšlí nad možnostmi současného výzkumu, který se může inspirovat mezioborovými přístupy.

Téma migrací je velmi aktuální i v současnosti. Dodnes tvoří ohniska napětí na celém světě. Patří k citlivým tématům, zasluhující si patřičnou pozornost. Nikdy neproběhl tak obrovský přesun obyvatel jako v době druhé světové války. Před jejím vypuknutím došlo k hromadným transferům etnik v rámci třetí říše, jihovýchodní Evropě (potažmo Balkánu) a v rámci Sovětského svazu.

Migraci obyvatel lze obecně pojímat z několika různých hledisek a také tomu odpovídají i různé vědecké přístupy jednotlivých společenských oborů. Pohlíží se na ni jako na proces, který nezvratně vedl k fatálnímu předělu na starém kontinentu ve druhé polovině 20. století. Téma lákající celou řadu historiků, ať už amatérských či odborných, naráží na velký problém kvantity kompenzované často nízkou kvalitou prací. Pojmout veškerou literaturu relevantní k takto širokému tématu není v obsahových možnostech tohoto příspěvku. Omezím se tedy na práce stěžejní reflektující nucené transfery obyvatel v rámci germanizační politiky třetí říše ve střední Evropě. Důraz je samozřejmě kladen na protektorát Čechy a Morava, kdy proběhly nucené migrace českých obyvatel z důvodu plánované germanizace.³

V 90. letech 20. století nastala recepce tématu. Vytvořily se komise, které měly mimo jiné i za úkol pořádat odborná setkání na mezinárodní úrovni, udržovat a vytvářet kontakty mezi jednotlivými pracovišti a odborníky věnujícími se tomuto tématu. Z těchto konferencí vzešlo několik sborníků. Jeden z takových počínů představuje periodický sborník *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, redigovaný Zdeňkem Radvanovským a Josefem Bartošem, obsahující články a studie relevantní ke studovanému tématu.⁴ Další sborník, vydaný Detlefem Brandesem, Editou Ivančíkovou a Jiřím Peškem pod

1 Příspěvek vznikl na základě institucionální podpory Masarykovy univerzity v rámci specifického výzkumu „Kontinuity a diskontinuity kolektivních reprezentací ve 20. století“ (MUNI/A/1441/2022).

2 Téma disertačního projektu „*Sociální a hospodářské aspekty vnitřního odsunu obcí na Dražansku na Moravě a jeho důsledky 1940–1960*“.

3 Obširně k dosavadním výzkumům k nuceným migracím v českých zemích viz VEDRA (2023).

4 BARTOŠ (1998).

názvem *Vynútený rozchod*, shromáždil výsledky výzkumů k násilným přesunům v rámci střední, východní a jihovýchodní Evropy.⁵

Vedle získání nových faktografických poznatků a navázání kontaktů s odborníky ze zahraničí se otevřely nové pohledy na nucené migrace vyžadující přeshraniční nadhled. Nabídky se tak přístupy komparativní, tedy srovnávat jednotlivé migrační procesy v evropském prostoru. Pro české historiky jsou nejpřínosnější v tomto ohledu práce německých badatelů a taktéž analogické případy vnitřních odsunů v rámci Rakouska a Polska z pera tamějších odborníků.

Zcela nepochybně jednou z největších a nejuznávanějších autorit na téma nucených migrací ve středoevropském prostoru je německý historik Detlef Brandes. Nejprve ve své práci *Češi pod německým protektorátem* nastínil nacistickou politiku v protektorátu.⁶ Hlouběji se k tomuto tématu vrátil v roce 2012 v publikaci *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*.⁷ Zde se podrobně věnuje dílčím aspektům nacistických germanizačních plánů a zasazuje je do obecných souvislostí. Nebojí se porovnat situaci se sousedními okupovanými oblastmi, zejména s Generálním gouvernementem (dále GG) na polském území. Brandes se při svých výkladech opírá o svůj mnohaletý intenzivní výzkum podložený studiem archiválií ať už z českých, německých či polských archivů a vynikající znalostí celého období. Jeho závěry mohou dodnes vyvolávat rozporuplné reakce u některých českých historiků.⁸ Vysídleným oblastem z vojenských důvodů věnuje celou kapitolu. Brandes čerpá své poznatky z dokumentů kanceláře říšského protektora a státního sekretáře K. H. Franka, kde se prolínaly plány reálné i nakonec nereálné. Taktéž se zde dovíme základní informace k přesunům obyvatel a dovídáme se i o dalších nacistických aktivitách v rámci germanizace. Ač je k samotným transferům tento historik stručný a spíše zobecňující, dovídá se badatel nezbytné souvislosti, jež předcházely samotným procesům a zasazuje je do všeobecného rámce.

Brandesovy závěry zpochybňují němečtí historici Eva Hahnová a Hans Henning Hahn ve své rozsáhlé práci *„LEGENDY, MÝTUS A DĚJINY. Pojem vyhnání v německé*

5 BRANDES–IVANČÍKOVÁ–PEŠEK (1999).

6 BRANDES (1999).

7 BRANDES (2015). Německý originál vyšel v roce 2012, autorka vychází z českého překladu z roku 2015.

8 „[...] je však přes veškerou německou brutalitu zřejmé, že v protektorátu byla provozována politika umírněnější oproti Generálnímu gouvernementu, na obsazených východních územích či v Jugoslávii. Tato politika vycházela z nezbytnosti udržet v chodu zbrojní produkci protektorátu a diktoval ji plán, podle něhož měla být velká část českého obyvatelstva po válce poněmčena. [...] Musel [protektorát – pozn. aut.] poskytovat říši také pracovní síly, ale vzhledem k důležitosti svého průmyslu pro vedení války ne v tak vysoké míře jako Generální gouvernement [...]. Opatření k poněmčování byla podstatně omezena. České obyvatelstvo bylo na rozdíl od polského ušetřeno velkého přesídlování [...] Frank chtěl zbavit Čechy i pouhých obav z takových plánů. Při omezování některých druhů výroby z důvodu tzv. totální války se proto vyjadřoval v tom smyslu, že ke změnám dochází jen na dobu války, že nebudou nijak národně politicky zneužity. Pokusy o asimilaci Čechů byly v té době omezeny jen na malé skupiny [...] nacionálněsocialistická politika vůči Čechům se od politiky vůči Polákům lišila nikoli svými cíli, nýbrž praxí určenou válečným stavem.“ V textu Brandes cituje prameny a porovnává jednotlivé případy, např. s. 482: „V protektorátu se v podstatě „národnostní politika“ omezila na konvenční metody, jako je podpora německých škol a uzavírání českých, upřednostňování němčiny, finanční podpora německých studentů a poněmčování správy i hospodářství. V protektorátu se usadilo jen necelých 9000 etnických Němců, většina z Dobruže. Byla tu však založena dvě nová vojenská cvičiště a obyvatelé tamějších oblastí byli vystěhováni. Po válce měly být tyto cvičné prostory osídleny Němci a měly tvořit základnu „německého koridoru“ vedoucího přes Prahu a podél česko-moravské hranice.“ Tamtéž, s. 352–353, 481.

paměti“. V českém, rozšířeném a doplněném vydání z roku 2023 poukazuje na slabá místa Brandesových tezí. Jeho koncepce vyhnání je dle autorů hodně přehnaný a klade důraz na vliv československé a polské exilové vlády, která jednala vždy dle dikcí mocností: „Brandes předkládá čtenářům fundované stopy, které se mohou jevit jako kroky k realizaci plánů českých a polských politiků na anexi a vyhnání Němců. Popisovaná „cesta k vyhnání“ však není v jeho podání přímá, poněvadž nabízí obraz, kdy se velmoci na „cestě k vyhnání“ daly jen stěží přesvědčit údajnými „plánovači“. Otázku, proč k vyhnání došlo, změnil Brandes ve hru kočky s myší, a to mezi polskými a českými exilovými politiky na straně jedné a britskému, americkými a sovětskými diplomaty na straně druhé...nezkoumá jejich vzájemné souvislosti, proto může říci jen málo k příčinám pozorovaných faktů.“⁹

Nyní přistupme k samotné této nejnovější práci věnující se primárně poněkud odlišnému tématu. Nicméně se Hahnovi v některých částech knihy podrobně zabývají kořeny germanizační politiky a jejího realizování ve střední a východní Evropě. V jedné kapitole pátrá po příčinách germanizační politiky a její realizaci během let 1938–1945. Kořeny idejí germanizace a plány na osídlení střední a východní Evropy německým etnikem považují za proces, který započal již na samém počátku eskalace druhé světové války a který měl za důsledek „vyhnání“ německého obyvatelstva z východní a střední Evropy (především Polska a Československa). Hahnovi zřetelně vyvrací paradigma a diskurzy německy píšících autorů, politiků a veřejně činných osobností od roku 1945 do současnosti. Ve své podstatě se výzkum zaměřuje na pojem „vyhnání“ v německé paměti. Pátrá po příčinách a mechanismech tohoto kolektivního vědomí a v neposlední řadě se zabývá také nutnou terminologií, která je stále v tématu migrací neukotvená.

Je důležité si položit otázku, co vedlo k tak velkému přesunu obyvatel? Kde započaly tzv. „vyhnání“, „evakuace“, „vysídlení“, „přesídlení“, „odsuny“? Při studiu jednotlivých pramenů a především výpovědi jednotlivých pamětníků – dokumentátorů je velmi problematické stanovit počátky tohoto procesu. Nepochybně lze říci, že velké přesuny obyvatel nebyly v Evropě nijak novinkou, avšak s nástupem nacionálních socialistů v Německu se může datovat začátek realizování idejí, které již vyvěraly z pangermánského nacionalismu na přelomu 19. a 20. století (Paul Delagarde), vrcholící v dílech ideologů třetí říše – Adolfa Hitlera, Ernesta Rosenbergra a Heinricha Himmlera. V nich se praví o „životním prostoru na východě“, kde má německý národ expandovat: „Co pro Anglii představovala Indie, tím se pro nás stane východní prostor!“ zní výrok Adolfa Hitlera v jeho ideologické knize *Mein Kampf*.¹⁰

V Hitlerových vizích se postupně roztavily dílčí plány na konkrétní cíle. S vypuknutím války však tyto plány byly na nějaký čas zbrzděny. Ale ne na dlouho. Již v prvních letech proběhly reálné přesuny. S postupem válečných let, především s otevřením východní fronty, se tyto plánované transfery staly čím dál hůře realizovatelnými. V mnoha případech nedošlo k vystěhování vůbec. Zato již v době posledních válečných let nastává masová migrace německých obyvatel z východní Evropy před postupující Rudou armádou.

9 HAHNOVÁ–HAHN (2023), s. 127–129, dále s. 133–134.

10 HAHNOVÁ–HAHN (2023), s. 182.

Pokus uchopit vnitřní odsuny v širším kontextu výzkumu dějin nucených migrací jako zvláštní typ transferů obyvatel a politický nástroj ve srovnávací perspektivě, zaměřené především na jeho uplatňování ve východní části střední Evropy můžeme hledat v polské historiografii, kde je výzkum násilných vnitřních migrací nepopíratelně mnohem více probádán než v České republice. Lze čerpat z příspěvků ze sborníku z konference pořádané Institutem Pamięci Narodowej Wysiedlenia jako narzedzie polityki ludno v roce 2015. V tomto mohou poskytnout pro naše téma analogické jevy podobné v Čechách a na Moravě příspěvky Isabel Heiemann k vysídlení obyvatel ze Zamošće, dále Andrzeje Gasiorowskeho k vysídlení obyvatel z gdaňského Pomořanska či Sebastiana Piatkowskiho věnující se německé politice vysídlení v Generálním Gouvernementu.¹¹

Zajímavou úvahu přinesl taktéž polský historik Krzysztof Dunin-Wasowicz pod názvem *Die nationalsozialistische Okkupationspolitik im Protektorat Böhmen und Mähren und im Generalgouvernement. Vergleichende Überlegungen*.¹² Srovnává jednotlivé aspekty německé okupační politiky vůči Čechům a vůči Polákům. Seznamuje badatele se základními faktografickými poznatky k oběma okupačním režimům. Všimá si nejen politických a hospodářských souvislostí, ale taktéž se věnuje jednotlivým aspektům každodenního života, etnickému rozvrstvení obyvatelstva. Předně si všimá postoje samotných okupantů vůči oběma národům; přičemž v případě vysídlení popř. konečné likvidace Čechů mělo proběhnout vysídlení dále na východ u 50 % obyvatelstva, u Poláků 90 %. Nicméně práce postrádá kritický poznámkový aparát a spíše by měla seznámit s poměry v obou zemích pro zahraniční badatele. Mezi další zahraniční práce reflektující studium migračních procesů patří kniha vydaná v mezinárodní spolupráci s předními evropskými odborníky People on the Move.¹³ Kniha pojednává o nucených přesunech obyvatelstva v Evropě za druhé světové války a po ní, zaměřuje se na výzkum polsko-německých migračních vln. Čechy a Morava jsou zde zmíněny okrajově nebo v souvislosti s migracemi německé menšiny z československého pohraničí.

Příčiny a periodizace

„Pokus o stanovení etnických hranic vyvolal další nenávisť, další násilí a msty.“¹⁴

Přestože miliony Evropanů postižených nucenou migrací během druhé světové války a po ní tvořily různorodé skupiny, pod množstvím osobních osudů se skrývaly určité zákonitosti a společné rysy. Přední rakouský historik Phillip Ther se ve svém výzkumu zaměřuje na tyto procesy a pátrá po kořenech těchto moderních pohybů obyvatel. Pro sledované téma se ukázala nejpřínosnější pod jeho redakcí vydaná práce věnující se

11 WOŁOSZYN (2015).

12 DUNIN-WASOWICZ (1997).

13 AHONEN (2008).

14 THER (2017), s. 130.

etnickým čistkám v Evropě. Tuto knihu považuji za nosnou a odrazový pilíř pro výzkum migrací v Evropě ve 20. století.

Ther rozděluje etnicky podmíněné migrace v Evropě ve 20. století do tří velkých vln. První proběhla v letech 1913–1923 v jihovýchodní Evropě. Druhá, a zdaleka největší, vlna postihla celou střední a východní Evropu mezi léty 1938–1948. V první dekádě Němci realizovali svůj plán tzv. Lebensraums, a tak prováděli etnické čistky. V letech 1943–1948 nepřítel sám aplikoval tento proces kvůli poválečnému uspořádání. V této druhé vlně bylo v Evropě postiženo na 30 milionů lidí, kteří museli trvale opustit své domovy. Třetí migrační vlna nastala po roce 1989 důsledkem rozpadu Sovětského svazu a Jugoslávie.¹⁵

Základní rozdělení a periodizaci migrací v Evropě ve 20. století dle P. Thera můžeme vidět zde v následující tabulce:

Období	Příčiny, katalyzátory	Odhadované počty postižených obyvatel	Poznámka
1913–1923	Balkánské války První světová válka	Min. 2,8 milionů	Budoucí eskalací napětí nejen v Evropě
1938–1948	Nacistické Německo, SSSR, státy jihovýchodní Evropy Druhá světová válka	Min. 30 milionů	90 % přesunů se událo až po válečné době, avšak s přímými důsledky války
Po 1989	Rozpad SSSR Rozpad Jugoslávie	Min. 5 milionů	

Ther a ostatní autoři zahraničních publikací si všímají vytváření národů v 19. století a hledají kořeny těchto nacionalistických, pangermánských, popř. panslavistických idejí jako příčiny etnických čistek ve 20. století. Sledují především situaci na komplikovaném polsko-německém území, kde počty přesunutých obyvatel byly mnohonásobně vyšší než v případě přesunů v protektorátu. Dle Thera neměly etnické čistky dobrý dopad na formování polského státu. Etnická homogenita se ukázala být mýtem a snaha o její dosažení měla strašlivé následky.¹⁶

Mnoho Němců považovalo východní a střední Evropu za atraktivní území dlouho před tím, jak uvádí manželé Hahnovi: „*Na počátku 20. století planulo mnoho Němců vášnivou misionářskou horlivostí naivní nadřazenosti. Byli přesvědčeni, že by dokázali poměry v Rusku uspořádat lépe než samotní Rusové. Atraktivitu východní Evropy v německých očích ještě zvyšovala vize zisku, který slibovali vlastních dobrých skutků. V nacionálně socialistických pojednáních se stále setkáváme s odkazy na východoevropskou půdu i na velké zásoby surovin...*“¹⁷

První krok k realizaci Hitlerovy koloniální vize představovala mentální proměna různých německých menšin v tzv. etnické Němce – „*Volksdeutsche*“. V oběžníku z roku

15 THER (2001), s. 43–74.

16 THER (2001), s. 43–74.

17 HAHNOVÁ–HAHN (2023), s. 200.

1939¹⁸ stála formulace, která tvrdila, že k německému národu patří také Němci mimo Německou říši. Cizí státní příslušnost neměla dle nacistů vliv na příslušnost k německému národu. Příslušníci německého národa s cizí státní příslušností se od tohoto prohlášení směli označovat jako etničtí Němci. Ze státoprávního a správního hlediska zavedení tohoto pojmu značně narušovalo multikulturní soužití ve východní Evropě, které bylo již dříve tak komplikované. Nutno podotknout, že se k této skupině obyvatel nesměli hlásit obyvatelé židovského vyznání či nevyhovující v jiných mantinelech nacistické ideologie (rasové, politické, apod.).¹⁹

Nacistický projekt pro německé menšiny ve středoevropském prostoru kombinoval plány územní anexe, přesídlení a germanizace. Nucené vnitřní migrace způsobené potřebami armády na zvýšení kapacit vojenských výcvikových prostorů lze chápat jako součást kontinuálních migračních procesů, které probíhaly v celé střední Evropě. Německá třetí říše plánovala v rámci svých snah o homogenitu vlastního státu o trvalý přesun negermánského etnika daleko do východní Evropy. Obsazená území se měla obsadit výše zmíněnými etnickými Němci z různých částí Evropy. Je doložené, že v případě území protektorátu (uvádí se dokonce i v případě vysídleného Dražského území) se měli do vyklizených obcí nastěhovat Němci z Dobruže. Tento proces je charakteristický pro dobu 1939–1945. V případě Moravy se zde taktéž vyskytly zprávy o usazování Němců z jižních Tyrol, kteří po německo-italské dohodě měli být odsunuti na území říše.²⁰

Po ukončení války a porážení nacistického Německa nastaly další migrační přesuny způsobené dohodami o poválečném uspořádání jednotlivých států a odsunem německého obyvatelstva do Rakouska a Německa. Literatura vztahující se k této problematice si své autory našla. Stále se nachází mnohá dílčí témata, která nejsou ještě probádaná. Pochopit proces vnitřních migrací je tedy možné přes výzkumy obdobné, věnující se podobnému tématu, a nabízí se taktéž interdisciplinární, popř. transdisciplinární přístupy.²¹

Na závěr této kapitoly ještě zmiňme některé společné rysy situace na obou okupovaných územích, mezi něž patří především ohrožení národní existence, neúspěšné pokusy o odnárodnění a národní odpor, který se projevoval v různých formách. Výsledky akcí zaměřených na biologické vyhlazení nakonec nesplnily očekávání nacionálně socialistických vládců v protektorátu i v Německu. Pouhým vyhlazením židovského obyvatelstva uvedla politika třetí říše do praxe to, co zamýšlela od samého počátku, uvádí Ther a dále podotýká: „*Etnické čistky*“ jsou vždy zaměřeny na určitou etnickou skupinu nebo národ, který je vnímán jako škodlivý, a jejich cílem je téměř vždy úplné odstranění této skupiny z daného území. Etnicita obětí je definována státem, okupační mocností nebo dominantním národem a takto definované skupiny nebo jednotlivci obvykle nemají možnost deklarovat odlišnou etnicitu nebo zabránit svému odstranění ze své vlasti. Pokud je etnická čistka prováděna za stávajícími nebo nově postavenými státními hranicemi, označuje se nejčastěji jako „vyhnání“, zatímco pokud je

18 Jíž ve výmarské republice byla celá řada organizací, které považovaly za své i Němce mimo území Německa. Netykalo se to jen nacionálních socialistů, ale nacionálně smýšlejících obyvatel.

19 HAHNOVÁ–HAHN (2023), s. 200–201.

20 Viz následující kapitola, pozn. 23 a 24.

21 O tom viz kapitola „Interdisciplinární přístupy – nová výzva nebo tenké ledy?“.

prováděna uvnitř státních hranic, označuje se jako „deportace“. Ve většině případů jsou vyhnání a deportace nevratné.“²²

Germanizační politika ve střední Evropě v letech 1938–1945: Případ Rakouska a Polska

„Evropa okupovaná a ovládaná nacisty fungovala jako seřadovací nádraží, na němž se s dalekosáhlými důsledky sem a tam posouvaly menšiny.“²³

Jak již bylo uvedeno výše, počátky nucených transferů v rámci germanizační politiky třetí říše se kladou ještě před vypuknutím druhé světové války. První vysídlené transfery počaly s výzvou Německa „Heim ins Reich“ – tedy „zpátky do říše“. Byla určena především etnickým Němcům žijícím mimo území Německa a Rakouska.

Jeden z prvních realizovaných transferů se odehrál po německo-italských úmluvách ohledně přesídlení německého obyvatelstva z jižních Tyrol (Tridentsko-Horní Adiže).²⁴ Ti již v letech 1938–1939 v počtu 200 000 osob byli přesídleni do samého území říše. Dle zahraničního tiskového archivu československého národního komitétu v USA se mělo jednat taktéž o usazení 10 000 Tyrolanů na jižní Moravě. V článku nazvaného „Obyvatelstvo z jižních Tyrol na Moravu?“ a vydaného československým zahraničním periodikem Svornost v Chicagu z 3. srpna 1939 se spekuluje o 10 000 osob, které se měly usídlit na jižní Moravě po českých obyvatelích.²⁵

V starší literatuře se jižní Tyrolané zmiňují povětšinou velmi vágně, chybí písemné prameny. Dokonce i v práci manželů Hahnových nejsou uvedené žádné počty z důvodu nedostatku informací.²⁶ Obecně se usuzuje, že se přesunulo na 200 000 jihotyrolských Němců, kteří se měli přesídlit ze své domoviny více na sever do Rakouska a na jižní Moravu. Lze předpokládat, že šlo o obce německé jižní Moravy (tzv. Südmähren), kde se nacházely pusté usedlosti po českých obyvatelích, kteří odešli do vnitrozemí. Avšak tato domněnka vyžaduje další výzkum.

Další případ přesídlení na rakouském území proběhl z důvodu vytvoření vojenského prostoru Allensteig (do roku 1964 nazývaného „Döllersheim“). Ten vznikl bezprostředně po anšlusu Rakouska v březnu roku 1938. Oblast se nachází v dolnorakouském Waldviertelu. Má rozlohu přibližně 157 km². Potřeba vytváření nových, moderních cvičišť

22 THER (2017), s. 252.

23 THER (2017), s. 137.

24 Jedná se o část Tyrolska, která byla mírovou smlouvou ze Saint-Germain ze září 1919 odtržena od Rakouska a připojena k Itálii. Dnes historické území Jižní Tyrolsko tvoří převážně autonomní oblast Tridentsko-Horní Adiže. V roce 1923 byla část tohoto území s městem Cortina d'Ampezzo a jeho okolím přesunuta do oblasti Benátsko a provincie Belluno.

25 Národní archiv v Praze (dále NA), fond Zahraniční tiskový archiv (dále ZTA) 1066, kart. 598, inv. č. 542, sign. F-5r-4. V době, kdy byla studie ve finální fázi korektur, vyšla monografie Miloše Hořejše, která se zabývá osídlovací politikou v době okupace, kde se autor věnuje i těmto Němcům, kteří byli osídlováni na Českobudějovicku, viz HOŘEJŠ (2023).

26 HAHNOVÁ-HAHN (2023), s. 205, horní tabulka.

po zabrání území střední Evropy se ukázala naléhavá, zvláště po vypuknutí války. Proto byl vybrán řídce osídlený prostor nazývaný v rakouském prostředí „Döllersheimer Ländchen“ s rozlohou téměř 200 km². Sáhá v severojižním směru od obcí Göpfritz an der Wild po Kamp a v západovýchodním směru od města Zwettl po obec Neupölla.

Evakuace místních obyvatel proběhla ve čtyřech etapách rozložených od června 1938 do prosince 1941. Vysídleno bylo na 42 obcí s přibližně 7 000 obyvateli. Lidé byli přemísťováni do jiných míst v Rakousku, kde jim byly nabídnuty jiné domovy. Zatímco zpočátku byly obyvatelům přiděleny náhradní statky s odpovídajícími pozemky, později byli přesídlení prakticky vyhnáni a obdrželi pouze malé vyrovnání, z něhož část musela být uložena na blokováná konta a po skončení války již nebyla vyplacena.²⁷

Samotné vesnice byly vylidněny, ale na nejvyšší příkaz ušetřeny vojenským manévřům a cvičením. Jako důvod se v literatuře uvádí, že otec Adolfa Hitlera, Alois Hitler, byl roďákem nedaleko Döllersheimu (v místě zvaném Strones).

V letech 1941–1942 byla oblast prohlášena za armádní majetkový obvod, a tedy bez obcí. Jednalo se tak o jeden z nejzatíženějších výcvikových prostorů v německé říši. Na cvičišti bylo průměrně 30 000–35 000 vojáků. Po vyhlášení protektorátu Čechy a Morava zde byly zřízeny zajatecké tábory, z nichž nejznámější byl pro francouzské důstojníky v Edelbachu (Oflag XVII A). Až do konce války se zde také průběžně shromažďovaly bojové jednotky před přesunem na frontu.²⁸

Po kapitulaci Německa byla oblast obsazena Rudou armádou. Prozatímní zemská vláda rozhodla o znovuosídlení oblasti 15. srpna 1945. Byly vypracovány programy organizace, které byly obyvatelstvu oznámeny v únoru 1946. V plánu bylo osídlení bývalých obyvatel, kteří nedostali výměnou jiné hospodářství, a také německých vysídlelců z jižních Tyrol a Československa.

Ale 27. července 1946 byl vojenský výcvikový prostor zkonfiskován Sovětským svazem jako německý majetek. V důsledku toho zde okupační vojska prováděla také výcvikové operace, kterých se účastnilo až 60 000 vojáků. Tábor byl také využíván jako tranzitní tábor pro sovětské válečné zajatce před jejich transportem do Sovětského svazu. Budovy v přesídlených vesnicích, které nebyly původně zničeny wehrmachtem, byly následně rozstříleny a zničeny sovětskými vojsky. Materiál ze zničených budov vojáci prodávali na černém trhu. Velmi postiženy byly také lesní oblasti.

Okupace se z vojenského výcvikového prostoru stáhla 17. září 1955 a oblast se stala majetkem Rakouské republiky. Oblast je dodnes využívána rakouskými ozbrojenými silami jako cvičiště, a proto zůstala neosídlena.²⁹

27 K tomuto výcvikovému prostoru, jeho evakuaci a následných snah o znovuosídlení a sledování míst paměti lze čerpat ze sborníku uspořádaného symposia 1.–4. 7. 1991 v Allensteigu: RÖSNER–PETRIN (1991). Almanach vzpomínek na jednotlivé obce s bohatým obrazovým materiálem přináší výpravná publikace MÜLLNER (1998).

28 Podrobnější informace k tomuto cvičišti a jeho vojenským aspektům viz HOLZBAUER (1991).

29 Informace z webových stránek cvičiště, které dodnes patří do majetku rakouských ozbrojených sil. Prostor využívá nejen rakouská armáda, ale také vojska NATO a švýcarská armáda. Trainingsplatz für Österreichs Sicherheit. Dostupné z: <https://www.tuepl.at/>, citováno 9. 3. 2023.

U Allensteigu je nutné si uvědomit, že představoval předpoklad a vzor pro transfer obyvatel z důvodů vytvoření vojenských újezdů. Tento aspekt, jak se ukázalo, byl klíčový ba nejlépe obhajitelný i pro oblasti obývané neněmeckých etnikem. V případě českých zemí proběhlo několik takovýchto přesunů. Ve všech případech se jednalo o území uvnitř protektorátu, obývané výlučně Čechy. Jak vyplývá z dokumentů říšského protektora a státního říšského tajemníka, měly tyto oblasti po vítězné válce být znovuosídleny německým obyvatelstvem.³⁰ Ale v případě Allensteigu se opravdu jednalo o vojenské potřeby. Oproti vysídlencům z jiných vojenských cvičišť jim majetky nebyly ani kompenzovány a ani vráceny – všechny rozšířené či nově vzniklé vojenské prostory byly po válce opět navraceny do původních hranic, v případě Benešovska prostor waffen-SS zanikl zcela. Obyvatelé se navrátili do svých obcí, které byly obnoveny.

Zajímavé je také u tohoto přesunu sledovat analogie s přesuny českých obyvatel z důvodu vytváření vojenských újezdů za doby okupace, zejména s vyškovským vojenským prostorem na Dražanské vrchovině. V archivních dokumentech Přesídlovacího úřadu Ministerstva vnitra se sídlem ve Vyškově, jenž měl na starosti samotné evakuace, se objevují právě formuláře a oběžníky odkazující na rakouský výcvikový prostor Allensteig.³¹

Největší transfery obyvatel z důvodu germanizace proběhly na území Polska. Zde se jednalo o několik projektů, které byly realizovány v době války. Jednalo se o vytvoření SS cvičiště v Dębici (Heidelager),³² a dále nejznámější „akce Zamość“, svého druhu ojedinělá záležitost v rámci snah nacistického Německa o germanizaci východní Evropy.

„Akce Zamość“ představovala specifický projekt v rámci uskutečněných germanizačních snah nacistického Německa. Jednalo se o pokus vytvořit v lublinské oblasti s centrem okresního města Zamość,³³ obývané zčásti polským, židovským, rusínským a německým obyvatelstvem, jakousi „hráz“ tvořenou etnickými Němci (místními i vybranými z celé Evropy, vč. polských okupovaných zemí). Jeho návrhy se předkládaly již v roce 1940, reálně začal být aplikován od listopadu 1942 do srpna 1943.³⁴

30 V roce 2023 proběhne sonda do rakouských archivů, kde bude proces vyklizení oblastí, sledování snah o návrat obyvatel, výklad pojmu vyhnání a přesídlení obyvatel a komemorace ve druhé polovině 20. století sledováno autorkou tohoto článku. To nabídne jistě nové vhledy do dějin nucených migrací ve střední Evropě.

31 Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond B 326 Přesídlovací kancelář Ministerstva vnitra se sídlem ve Vyškově, kart. 35, inv. č. 81.

32 Vznikl v roce 1940, bohužel k němu jsou informace velmi skoupé. Uvádí se, že se jednalo o oblast bohatou na lesy a s velmi řídkým osídlením. Několik osad, které se zde nacházely, byly údajně při výcvikových manévrech již během války srovnány se zemí, obyvatelé byli vyhnáni. Nedaleko tohoto cvičiště se nacházel koncentrační tábor Pústków.

33 Český Záměstí. Občas se vyskytuje i pojem Himmlerstadt, a to z důvodu angažovanosti Heinricha Himmlera u tohoto projektu.

34 Literaturu k tématu přesunů v Polsku nejnověji shrnují studie ze sborníku konference Wysiedlenia jako narzędzie polityki ludnościowej w Europie XX wieku, která se konala v Zamości ve dnech 28.–30. listopadu 2012 k 70. výročí vysídlení oblasti. Konferenci pořádal Instytut Pamięcy Narodowej, viz WOŁOSZYN (2015). Ve sborníku se detailněji věnuje akci Zamość studie Isabel Heinemann, která shrnuje i stavy dosavadních výzkumů k tématu Generalplan Ost, viz tamtéž s. 135–144; dále Klaus Dönecke a Hermann Spix na s. 145–150. Další příspěvky od Heleny Kubicy se věnují osudem obyvatel ze Zamoście, kteří skončili v koncentračním táboře Auschwitz, viz s. 161–176.

První vlna usazování se uskutečnila na konci roku 1942 po deportaci židovského obyvatelstva. Poté byli vypuzeni polští obyvatelé. Ukrajinci z této oblasti byli přemísťováni do jiných vesnic v oblasti. Poté se dosazovali do vyklizených obcí německy hovořící obyvatelé z celé Evropy, kteří prošli důkladným výběrem.³⁵

Zejména od jara 1942 prováděly orgány GG – podobně jako okupační správa v Protektorátu – germanizační a asimilační politiku, jejíž podstatnou součástí bylo také vyhledávání osob „německé krve“ mezi Poláky, tzv. etnických Němců. Tato kampaň neměla velký úspěch; nenašlo se ani 113 000 lidí. Kromě toho byla zahájena „germanizace“ lublinského okresu, která se zpočátku zaměřovala na usazování Němců z Lucemburska a dalších oblastí v okolí Zamošče. Tato akce se týkala asi 8 000 osob, ale nebyla důsledně prováděna kvůli odporu Poláků a taktické změně kurzu německých úřadů. Největší nárůst počtu Němců byl zaznamenán v roce 1944, kdy zde žilo přibližně 50 000 lidí, což představovalo pětinu všech obyvatel města.

První vlna byla rychle upevněna druhou vlnou usazování v lednu 1943, ale i přesto celý koloniální projekt řízený SS zůstával chatrný. Osady byly rychle napadány polským odbojem, uprchlými válečnými zajatci a sovětskými vojáky. Během března 1944 se noví osadníci rozprchlí díky dvojitému tlaku jak ze strany domácího odboje, tak i blížící se Rudé armády.³⁶

„Akce Zamošče“ představovala jediný realizovatelný plán na germanizaci východní Evropy ve větším rozsahu. Vysídlování obyvatel z důvodů vojenských střelnic a odesláním pracovníků do říše, plošné vyhlazování židovského obyvatelstva – to vše hrálo důležitou roli v dalekosáhlých plánech poněmčení. Velmi brzy však tyto akce vzaly za své. Od průlomů na východní frontě způsobené prohrou Němců u Stalingradu a následném ústupu německých jednotek, se jednotlivé původní plány dynamicky přeměňovaly. Dřívější nařízení vycházející z dlouhodobé koncepce osídlování již nebyly respektovány. Často se nařízení stávala i pro místní obyvatele, kterých se přesuny týkaly, nerealizovatelná, ba přímo ignorovaná. S postupující Rudou armádou a rozsáhlými operacemi partyzánských jednotek byla celá akce odvolávána. Stěžejní záměr německého vrchního velení se v posledních letech války soustředil na přeskupování a formování nových bojeschopných jednotek, které byly často ve zrychleném vojenském výcviku posílány na frontu.

Na jaře 1944 po zahájení mohutné sovětské ofenzívy začal probíhat opačný proces, který nastartoval několikaleté mnohomiliónové transfery obyvatel německé národnosti z východní a střední Evropy.

35 Uvádí se, že šlo o Němce z Lucemburska, Pobaltí, a především z východních území – Volyně, Dobruže a Besarábie. O tom pojednává mimo jiné i mnoho novinových výstřížků ze zahraniční tiskové Agentury exilové vlády ČSR (tzv. Laurinův archiv) – NA, ZTA 1066, kart. 598, inv. č. 542, sign. 13-I-40; kart. 539, inv. č. 597; kart. 602, inv. č. 652, sign. F-5r-2.

36 „Besonders seit dem Frühjahr 1942 verfolgten die Behörden des GG – ähnlich wie die Besatzungsverwaltung im Protektorat – eine Politik der Germanisierung und Assimilierung, deren wesentlichen Bestandteil ebenfalls die Suche nach Personen „deutschen Blutes“ unter den Polen, nach sogenannten Deutschstämmigen bildete. Grösseren Erfolg hatte diese Aktion nicht; es kamen nicht ganz 113 000 Personenzusammen. Darüber hinaus wurde mit der „Eindeutschung“ des Distrikts Lublin begonnen, wobei der Schwerpunkt zunächst in der Ansiedlung von Deutschen aus Luxembourg und anderen Regionen um Gebiet um Zamość lag. Diese Aktion erfasste rund 8000 Menschen, wurde aber aufgrund des polnischen Widerstandes und eines taktischen Kurswechsel der deutschen Behörden nicht konsequent durchgeführt. Am stärksten erhöhte sich die Zahl der Deutschen im Jahr 1944 mit rund 50 000 Personen ein Fünftel der gesamten Einwohnerschaft der Stadt.“ DUNIN-WASOWICZ (1997), s. 238.

Mikrohistorická perspektiva – nucené vnitřní migrace v protektorátu Čechy a Morava z vojenských důvodů

„...případným vysídlením se podchytí ryze česká oblast, která je velmi vhodná pro německé osídlovací plány, přicházející později v potaz.“³⁷

V případě českých zemí proběhlo několik nucených vysídlení z vojenských důvodů. Ve všech případech se jednalo o území uvnitř protektorátu, obývané výlučně Čechy. Jak vyplývá z dokumentů říšského protektora a státního říšského tajemníka, měly tyto oblasti po vítězné válce být znovu dosídleny německým obyvatelstvem.³⁸

Následující tabulka shrnuje veškeré nucené migrace v protektorátu z důsledku vojenských cvičišť:

Vojenský prostor	Počet obcí	Počet rodin	Počet osob	Poznámka
Milovice	10	792	3011	Čechy
Brdy	15	1039	3590	Čechy
Vyškov	33	4785	18 558	Morava
Waffen-SS Benešov (Böhmen)	65	8519	30 986	Čechy
Waffen-SS Iglau	4	?	Cca 800	Vysočina (Střítežsko)
CELKEM	127	15 135	56 945	

První přesun proběhl roku 1940 v rámci rozšíření vojenského prostoru Milovicka, který je vůbec nejstarším vojenským cvičišťem u nás (založen r. 1905). Postihl minimálně 8 obcí s téměř 3000 obyvateli.³⁹ Šlo o nejmenší transfer obyvatel a po ukončení války byli odsunutí obyvatelé navraceni zpět do svých domovů. Díky umístění cvičiště v hustě zabydlené oblasti byly limity tohoto vojenského prostoru značně omezené.⁴⁰

Vojenský újezd Brdy vznikl r. 1927 jako dělostřelecká střelnice se nacházel v zalesněné neobydlené oblasti v brdském pohoří jihozápadně od Prahy. Po vyhlášení protektorátu byl obsazen wehrmachtem a od roku 1941 bylo zahájeno vysídlení minimálně 15 obcí s více jak 3500 obyvateli. Transfery obyvatel byly dokončeny ještě během okupace. Oby-

37 ZOUZAL (2016b), s. 420, pozn. 22. Originál citátu: „Durch eine eventuelle Aussiedlung wird rein tschechisches Gebiet erfasst, das für die später in Frage kommenden deutschen Siedlungspläne sehr geeignet ist.“

38 NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (dále ÚŘP-ST), sign. 109-7; 109-7/39; 109-7/42; 109-8/25; 109-8/26.

39 Čísla se v jednotlivých zdrojích a pramenech liší. Záleží, zda se badatel zaměřil na dokumenty plánující vysídlení s odhady, či zda čerpal z údajů přesídlovací kanceláře nebo kronik. Mnoho autorů čerpá údaje druhotně. Nicméně lze takřka s jistotou samozřejmostí předpokládat, že počty se v některých jemných nuancích mohou od sebe lišit. Počty osob a obcí se čerpá z konečných písemných seznamů, které byly pořizovány při ukončení jednotlivých etap.

40 Komplexně se celému tomuto regionu na hraně dolního Pojizeří a části Polabí včetně období okupace a poválečné obnovy věnuje Michal Řezníček, viz ŘEZŇÍČEK (2018).

vatelé z obcí nacházejících se v bezprostřední blízkosti Brd byli však ještě jednou nuceni opustit své domovy, a to v roce 1950.⁴¹

V obou předchozích případech se jednalo – stejně jako v případě Dražanská – o rozšíření stávajících vojenských prostorů, jež po vyhlášení protektorátu převzaly jednotky wehrmachtu. Menší přesuny se týkaly marginálního počtu obyvatel. Dalším důležitým aspektem těchto přesunů oproti Moravě bylo, že se výše zmíněné přesídlovací akce v Čechách ukončily ještě v době války. V případě vyškovské střelnice se některé obce, i přes četné urgencye, nevystěhovaly. Jeden z důvodů těchto nečekaně se protahujících procesů byla postupná komplikovanost s umístěním vysídlenců z posledních etap. Větší vliv na to měla jiná skutečnost. Z vrchních míst se od roku 1942 kladl větší důraz na vytvoření a dokončení největšího vojenského výcvikového prostoru na okupovaném území Československa, oficiálně nazvaného *SS-Trüppungübungplatz Beneschau* (od roku 1943 *SS-Trüppungübungplatz Böhmen*) u Benešova. Toto cvičiště představuje specifický fenomén v tématu nucených vnitřních migrací v dějinách okupace českých zemí. Oprávněně se těší stěžejní pozornosti v rámci dějin nucených migrací.⁴²

Vybudování SS cvičiště Benešov doslova na zelené louce mělo za následek nucený transfer kolem 30 000 osob. Nejen že se jednalo o největší přesuny Čechů mající dopad hluboko do okolí cvičiště, ne-li v celém okupovaném českém území, ale také tu hrál roli další neméně důležitý aspekt. Benešovské cvičiště mělo výjimečné postavení z hlediska správního fungování nejen v protektorátu, ale i v rámci německých branných sil. Poněvadž se jednalo o zónu ve vlastnictví SS jednotek, jež samy tvořily zvláštní element v nacistické legislativě a správě.⁴³

Druhý největší přesun obyvatel z důvodu rozšíření vyškovského vojenského prostoru se odehrál na Dražanské vrchovině. Vojenský výcvikový tábor Dědice (zkratka VVT Dědice) vznikl v roce 1935 dle tehdy nového zákona č. 63 z 29. března roku 1935 o vyvlastnění k účelům obrany státu. Rozprostírá se na Dražanské vrchovině, jež pokrývá tři bývalé politické okresy – Vyškov, Prostějov a Blansko (do 1960 se jednalo o politický okres Boskovice). Vojenské cvičiště bylo založeno především z důvodů posílení obranyschopnosti země a zvyšujícího se mezinárodního napětí. Pro lokaci nového cvičiště pro potřeby i dělostřeleckých jednotek byly vybrány biskupské lesy s velmi řídkým osídlením. Oblast Dražanská se vyznačuje malými obcemi, rozprostřenými v kopcích, jejichž obyvatelstvo se převážně živilo buď v nedalekých průmyslových aglomeracích, či zemědělstvím. Značný počet obyvatel pracovalo taktéž v rozlehlých lesích pod vojenskou správou. Avšak i místní dělníci měli k hospodaření malé polnosti, které svépomocí obdělávali. Větší obce nacházející se na jihu a východě Dražanské vrchoviny obsahují ve svých katastrech větší polnosti a disponují jednoznačně velmi kvalitní bonitou půdy. Koneckonců se jedná o již hanácké

41 Ze současných badatelů se tomuto vojenskému prostoru a jeho vysídlení věnují Jiří Topinka a Josef Velfl: TOPINKA (2004); VELFL (2018).

42 Stav dosavadních výzkumů k cvičišti Benešov shrnul Michal Sejk, který se taktéž věnoval i komparaci těchto transferů – vyškovského a benešovského prostoru, viz SEJK (2005).

43 Detailně o SS v rámci prací ke cvičišti ZOUZAL (2016a), s. 16–19; srov. KMOCH (2021), s. 14, pozn. 3; k dalším významným pracím k tomuto tématu viz KOKOŠKA (1986); ROBEK (1980).

oblasti. Sami obyvatelé se i díky přilehlým správním městům pokládají za Hanáky, ač ne zcela typické, jaké známe dále na východ.⁴⁴

Dne 5. září 1940 vydal říšský protektor Konstantin von Neurath výnos o rozšíření německého vojenského cvičiště, což prakticky znamenalo vystěhování 33 obcí na Drahanské vrchovině, které mělo být ukončeno do 31. října 1942. Výnos předpokládal, že vysídlení bude provedeno ve čtyřech etapách. Jak se brzy ukázalo, z řady příčin byl tento termín nereálný a celý proces se protáhl až do roku 1945.⁴⁵

Oproti jiným přesunům se toto vystěhování nedokončilo. Blížící se fronta, následné boje, poté osvobození našeho území a kapitulace Německa měly za příčinu živelný návrat vystěhovaných obyvatel zpět do svých, v mnohých případech zdevastovaných, obcí. Zpočátku, ještě v létě 1945, prosakovaly zprávy mezi obyvatelstvem, že se tehdy rozšířený újezd včetně zabraných obcí ponechá pro potřeby vojska. Proti tomu se vznesl silný odpor a brzy od těchto plánů Ministerstvo národní obrany velmi rychle upustilo. Hranice cvičiště se vrátila do svých původních prvorepublikových hranic a do dnešních dnů zde funguje pod správou Armády České republiky se sídlem ve Vyškově-Dědicích.

Mnoho obyvatel se po návratu do svých domovů rozhodlo přijmout nabídku Okresních národních výborů (především ONV Vyškov a ONV Prostějov), nabízející jako náhradní domy a usedlosti s polnostmi v oblastech tzv. německých jazykových enkláv na Vyškovsku a Konicku, což mnozí využili. V některých případech zde žijí dodnes obyvatelé pamatující tyto přesuny a jejich potomci.⁴⁶

Na těchto příkladech, zejména v případě Drahanské vrchoviny můžeme sledovat hned několik nucených migrací vyvolaných germanizační okupační politikou. Nejprve se jednalo o vysídlení českého obyvatelstva z oficiálního důvodu rozšíření stávajícího vojenského újezdu. Po ukončení války se mnozí obyvatelé vrátili do svých sídlišť, někteří však zůstali ve svých nových domovech (severní Morava, Olomoucko, sousední okresy). Ti, co se vrátili a našli své nemovitosti v dezolátním stavu, měli na výběr z několika možností – svůj domov si opravit, většinou však vlastními prostředky a silami. Druhou možností byla nabídka usedlostí z majetku zabaveného Němcům ze severní Moravy (Sudet), popř. z tzv. jazykových ostrůvků na Vyškovsku a Konicku. Němci, zde žijící kontinuálně po několik staletí, byli v důsledku Benešových dekretů zbaveni majetku a byla na ně uvalena pracovní povinnost. Museli do doby svého přesunu (na Vyškovsku zpravidla transfery Němců probíhaly v letech 1946–1948) pobývat ve svých zabavených usedlostech a vypomáhat při polních pracích s novými národními správci.⁴⁷ Nežádka se stávalo, že se do obcí stěhovali

44 Zde se etnografové neshodují, ještě se zde v odborných kruzích hovoří o rozhraní Malé Hané a Hané a taktéž se můžeme setkat i se samotným topografickým a etnografickým názvem Drahansko.

45 MIKŠ-STŘEJOVÁ (1989), s. 45.

46 Jak je tomu na příkladu sourozenců Šenkýřových z Komořan, původem z Krásenska. Jejich dům byl během vojenských manévrů zcela zničen. Jako náhradní dům byl rodině nabídnut dům v Komořanech po vysídlených Němcích. Zajímavé je, že rodina zde žila ještě dlouhou dobu s původními německými majiteli, dokud nebyli vysídleni do Německa v říjnu 1946. Výpověď Oldřicha Šenkýře (roč. 1930) a Anny Holubové (roz. Šenkýřové, roč. 1935) z Komořan, dne 22. 6. 2022. Během roku 2022 a počátkem roku 2023 proběhly další rozhovory v terénu, které tyto výpovědi potvrdily. Další obdobné osudy budou zveřejněny v budoucí disertační práci autorky.

47 K vystěhování německého jazykového ostrůvku na Vyškovsku MIKULKA (2002). V roce 2006 vydal spo-

vysídlení z tzv. vyškovské střelnice, bydleli s původními německými obyvateli v jednom domě rok či dva, dokud původní majitelé nebyli internováni a odsunuti do Německa. Sledovat vztahy těchto rodin nucených válečnými událostmi spolu sdílet osudy se promítalo (a stále promítá) v paměti obyvatel dodnes.⁴⁸

Tyto přesuny v rámci jednoho sledovaného okresu mohou sloužit jako příklad toho, jak silný a dalekosáhlý měl dopad germanizační politiky, který byl de facto ve střední a východní Evropě ideology vytvářen již na přelomu 19. a 20. století. Obyvatelé, kteří spolu dokázali v několika staletích koexistovat, najednou stáli proti sobě díky idejím živěných v nacionálním duchu. Výsledkem těchto radikálnějších snah poté byl následný definitivní předěl etnické mapy Evropy, jenž v budoucnu měl zajistit mír.

Vliv na krajinu, komemoraci a místa paměti jsou dodnes značně živé i v řadách místních obyvatel, kteří v sobě ukrývají mnohé zajímavé vzpomínky na tuto epochu – živelnou a dramatickou na dynamické události. Zajímavé jsou taktéž stopy po osudech migrantů z vyškovské střelnice, kteří přijali výzvu československých úřadů k osídlení oblasti a obce po vysídleném německém obyvatelstvu, zejména ve vnitrozemských jazykových enklávách či v bývalých Sudetech. I zde se nám dochovaly zajímavé informace po těchto usedlících, kteří se v některých případech vrátili do svého rodného kraje.⁴⁹

Exkurz do interdisciplinárních přístupů – nová výzva nebo tenké ledy?

Na téma migrací lze nahlížet z mnoha perspektiv. Může se ukázat jako problematický výběr metody k dílčímu zkoumání daného historického jevu. Nejedná se taktéž o zcela stěžejní látku historiků. Tento neuvěřitelně bohatý, pestrý a široko pojímající lidský proces zkoumají výzkumníci z řad sociologie, demografie, etnologie, kulturní antropologie,

lek pro vystěhované Němce z vyškovského ostrůvku almanach vzpomínek, který byl přeložen do češtiny: REIM–REIM (2009). Kniha je k dispozici ve vyškovské knihovně. Kniha se skládá z výpovědí pamětníků, velmi cenné pro současné bádání k jazykovému ostrůvku.

- 48 Výpověď Jany Jaškové, roz. Vágnerové (roč. 1956) z Komořan (z rodiny Vágnerů vysídlených z Rychtářova). Rodiče a starší sourozenci ještě bydleli v domě s původními německými obyvateli. S vysídlenou německou rodinou vedli po celý život čilou korespondenci a po roce 1989 se i navštěvovali.
- 49 Při hodnocení stavu obcí Vyškovské střelnice se vyskytl mimo jiné názor, aby některé obce nebyly obnovovány a obyvatelstvo bylo přemístěno do opuštěných vesnic v bývalých Sudetech na severní Moravě. Dokonce se tyto německé obce měly přejmenovat po opuštěných drahanských vesnicích s přídomkem „Nový“. Tento záměr se na vrcholných orgánech lidosprávy a na celostátní úrovni neujal a nebyl akceptován ani některými dotčenými obyvateli. Přesto přesídlelcům, kteří měli svá obydlí totálně zničená nebo nevhodná k opravě, nezbylo nic jiného, než se usadit v uvolněných domech na Šumpersku. Repatriační úřad a Okresní národní výbor v Prostějově, v jejichž obvodu bylo nejvíce stavebně poškozených obcí, zajistil nové ubytovací kapacity v Německé (Horní) Libině na Šumpersku a v Moravské Libině. Do těchto obcí přesídlilo celkem 250 rodin z nejvíce postižených obcí Dražanska. Ostatní okresní úřady v působnosti bývalé německé vojenské střelnice – Vyškov a Boskovice – řešily tento problém doporučením stěhovat se do prázdných domů po Němcích. Nejvíce rodin z Vyškova – 165 – odešlo na území bývalého německého ostrůvku na Vyškovsku, do německého ostrůvku na Olomoucku 25 rodin, do bývalého brněnského německého ostrůvku 20 rodin a do okresu Moravská Třebová 15 rodin. Státní okresní archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, MNV Rychtářov, kart. 1, inv. č. 11. Válečné škody. Obnova. Některé místní kroniky taktéž vypisují některé údaje k jednotlivým přesídlelcům.

geografie, ekonomie, práva i politologie. Každá vědní disciplína si vytvořila vlastní přístupy, klade si vlastní výzkumné otázky a dochází v tensích vlastních disciplín k dílčím hypotézám a následným závěrům. Ty se navzájem mohou prolínat a nevyklučují se. Někdo by snad mohl namítnout, že není potřeba rozvíjet hypotézy zabývající se užitím transdisciplinárních přístupů, poněvadž se v historikově práci mnohé metody a výzkumy objevují. Děje se tomu tak někdy účelně, někdy však málo důkladněji a bez hlubší znalosti druhého oboru. Do určité míry překrývání metod a hypotéz z dílčích oborů je zřetelné v některých pracích, neděje se tak často s hlubším vědomím samotného autora.

Pokud chceme nahlédnout do teorie a forem přístupů k jednotlivým disciplínám, může posloužit kniha *Migration theory – talking across Disciplines*. Soubor esejí a dílčích studií představuje snahu o dialog mezi obory. Knihu redigují uznávaní mezinárodní odborníci – kanadská kulturní antropoložka Caroline Brettell a James Hollifield, profesor politických dějin a ekonomie se specializací na Severní Ameriku a Evropu. Oba autoři mají svou domovskou univerzitu SMU (Southern Methodist University, USA), avšak přednášejí na mnohých dalších univerzitách v Severní Americe a Evropě.

V jednotlivých kapitolách se nám otevírají možné náhledy a přístupy ke studiu migračních teorií od demografických analýz mezinárodních migrací přes ekonomické analýzy, asimilace americké zkušenosti po celém světě, sociální konstrukce identity, tzv. migrační sítě, komunity v globálním měřítku, právní předpoklady. Užívá se tu nejen pojem interdisciplinarita, ale autoři dokonce pracují s termínem „postdisciplinarita“ v případě studiu migrací.

Migrace tvoří jeden ze základních pilířů oboru sociologie. Pomocí strukturalistických, makro či mikro analýz lze sledovat aspekty vedoucí k začlenění, popř. vyčlenění z komunity. Zkoumá migrace většinou z hlediska sociálních tříd, popř. etnických aspektů. Sociologové nepřístupují ke studiu přistěhovalectví na základě společného paradigmatu, ale z různých konkurenčních teoretických hledisek roztržštěných napříč obory, regiony a ideologiemi. Výsledky výzkumu mají úzký, často neefektivní rozměr a vyznačují se duplicitou, nepochopením, rezidencí a hašteřením se o základy a terminologii.

Antropologové a etnografové sledují kulturní dopady migrací. Sledují vzorce chování nejen u příchozího ale i stávajícího obyvatelstva. Prostřednictvím symbolů a idejí mapují různé roviny. Jejich hypotézy odkrývají hloubky uchované sociální a kulturní tradice, řeší otázky vazeb k původnímu domovu. Předmět zájmu tvoří otázky kolem vztahů mezi jednotlivými členy nové komunity v novém místě, integrací v sociálním a kulturním kontextu. Pro historiky se vžil pro tyto pohledy velmi oblíbený termín „dějiny každodennosti“.

Demografie, věda na hranici humanitní a přírodní disciplíny, užívá ke svým výzkumům tzv. „tvrdá data“. Prostřednictvím statistik, seznamů a tabulek sleduje hromadné jevy pomocí různých kritérií (např. dle věku, sociálního postavení, pohlaví, povolání, obce, etnicity, apod.). Díky hluboké znalosti tendenčních makro populistických jevů hromadné povahy dokáže sledovat, do jaké míry migrace ovlivnily složení obyvatelstva, zda razantním způsobem přispěly k jeho populačnímu růstu či naopak se zvedla ekonomická složka daného prostoru. K demografii se velmi úzce váže prosopografická metoda, která se těší i mezi českými historiky věnujících se migracemi značné obliby.

Úzce s demografií je provázána ekonomie. Ve svých výzkumech dokáže pohlížet a uvažovat nad otázkami příčin samotných migrací, jaké mají reálné dopady na hospodářství.

Velkým tématem u ekonomů je taktéž proces produktivity daného regionu či státu, poprvak po pracovním trhu, otázky lidských zdrojů. Další z oblíbených kvantitativních metod se užívala v mnoha historických výzkumech napříč 20. stoletím, především k sociálním a hospodářským dějinám. V českém prostředí dochází k dlíčím snahám aplikovat metody z ekonomie do historického výzkumu, jako je například tomu u Jany Kasíkové, vystudované ekonomky a historičky, která se dlouhodobě zabývá specifickým tématem migrací tzv. Displaced Persons v mezinárodním měřítku.⁵⁰

Geografie, disciplína v českém prostředí spíše považována za přírodní vědu, se zaměřuje na vliv migrace na daný prostor – obci, město, region, kraj, stát či kontinent. Všimá si působení, vytváření či ztráty jazykových (popř. etnických) enkláv jako svébytného prvku v daném místě. Tento velmi zajímavý aspekt má zřetelný potenciál v historických výzkumech u vnitřních migrací. Pomohl by nám pochopit, jak dalece přesuny ovlivnily mapu dnešní Moravy.⁵¹

Vliv migrací na legislativu, ukotvení, vytvoření a přijímání určitých norem, zákonů a jejich proces při vzniku a dopadu migrací tvoří nedílnou součást bádání pro právní experty. Právní aspekty migrací jakožto základního předpokladu pro daný přesun obyvatel je velmi zřetelný takřka ve všech pracích zabývajících se i násilnými vnitřními migracemi z vojenských zón. O vývoji legislativy, popř. určitého zásadního zákona jako takového a jeho aplikace v praxi se dovíme v pracích o násilných migracích, ale jen povrchně. Často však tvoří základ pro odškodnění postižených obyvatel a případnou obnovu či návrat obyvatel do daného prostoru (v případě nuceného přesunu). Jak víme, i v našem prostředí je právní kontinuita neoddiskutovatelná a dodnes tvoří třecí plochy mezi jednotlivými národními státy v případě náhrad škod na újmu, navrácení zabaveného movitého i nemovitého majetku způsobené předchozím obdobím, apod.

Politologie a další přidružené disciplíny zaměřují své výzkumy na možnosti státu a jeho kontroly migračních vln. Prostřednictvím studia národních i mezinárodních úmluv, smluv, dohod a práv sledují politické zájmy jednotlivých států, popř. samosprávných celků, a jejich institucionální ukotvení. Tradiční tendence českých historiků a historiček na kladení politických dějin je stále silný a rezonuje taktéž v pracích zabývajících se evakuacemi obyvatel z důvodu obrany státu. V případě mého sledovaného tématu je výchozím právním předpokladem pro nucené migrace z vojenských důvodů zákon o ochraně republiky přijatý v roce 1935, který byl hojně zneužíván právě v době protektorátu.

Překvapivě je historie v migračních teoriích našich zahraničních kolegů věda nemající pevně ukotvenou aplikovatelnou hypotézu a dominantní teorii. Zabývá se především otázkami chápání zkušenosti s migracemi jako takovými. S touto tezí nelze souhlasit, poněvadž jak jsme si výše uvedli, historie nabízí naopak zcela komplexní pohledy a lze s její pomocí ucelit dlíčí aspekty sledovaných přesunů v daném prostoru a čase. Může být oním „mostem“ přes jednotlivé nauky, sesbírat data a poznání z jednotlivých oborů, poté je aplikovat na všechny obdobné jevy v historii a současnosti, která je nesmírně

50 KASÍKOVÁ (2017).

51 V našem sledovaném případě by bylo reálné položit si zde otázky kolem zaniklých německých jazykových ostrůvků na Vyškovsku a Konicku ohledně jejich vývoje po roce 1945, kdy byly částečně obsazeny obyvatelstvem ze zničené Dražanské vrchoviny.

naléhavá k pochopení událostí současnosti. Historie mimo jiné klade důraz na narativ dějinného procesu. Hledá jeho příčiny, sleduje jej z různých aspektů a zasazuje do souvislostí. Samozřejmě než dojde historik k takovému poznání, užívá mnohé z metod dříve uváděných disciplín.

Jako možné se jeví studovat migrace metodou tzv. „postdisciplinarity“, navrženou uznávaným sociologem a filozofem Adrianem Favellem. Dle něj navržený přístup ke studiím migrace, tzv. „postdisciplinární přístup“, definuje v návaznosti na postmoderní a poststrukturalistické proudy současného vědeckého paradigmatu. Tento přístup začíná zpochybňovat a lámat některé pevné body a konceptualizace poskytované našimi standardními definicemi mezinárodní migrace v mezinárodním státním systému: *„Jsou to zjevně politické konstrukce moderního světa, vyčerpávajícím způsobem rozřezané do samostatných jednotek národního státu. Tento svět by měl v naší migrační teorii podléhat politické a historické dekonstrukci. Přesto téměř všechny kapitoly předpokládají, že víme, co je migrace, a že dokážeme přijmout jednotky – ze kterých se lidé stěhují, do kterých se stěhují – dané politickým světem, ve kterém žijeme. Ale to jsou jen konvence, které se shodou okolností vyskytují tady a teď. Základní definice, kterou předpokládají, je standardní. Občané nebo (alespoň) obyvatelé jednoho národního státu jsou migranti nebo migrovali, nejprve když opustí tento národní stát a překročí mezinárodní hranici, aby vstoupili do jiného; a zadruhé, když jejich přestěhování má časovou dimenzi – určenou konvencí (ve statistikách jeden rok) – po které lze mít za to, že se přestěhovali. K úplné imigrační optice přijetím třetího je už jen krůček.“*⁵²

Podle Favella postdisciplinární „cesta“, kterou razí současná humanitní a literární věda, není ta, kterou by chtěl následovat. Jiný pojem postdisciplinarity lze podle jeho názoru nalézt pro výzkumné přístupy k migraci jiné než textové nebo zcela idealistické z epistemologického hlediska: *„...na určité úrovni se společenskovědní podnik, snad na rozdíl od kulturních a literárních studií, nakonec spoléhá na základní možnost realismu ve svých metodách a reprezentacích světa. Realismus je často z epistemologického hlediska proti konstruktivismu, ale to je ve skutečnosti nesofistikovaný pohled. Na nějaké velmi základní úrovni všechny společenské vědy přinejmenším od Durkheima mají nebo by alespoň měly být konstruktivistické.“*⁵³

Minimálně se lze z těchto myšlenek při studiu těchto dějinných procesů inspirovat, v lepším případě tyto poznatky aplikovat do vlastního dílčího výzkumu. Jak se ukazuje čím dál více, k výzkumu nucených vnitřních migrací ve středoevropském prostoru ve sledované době je třeba užívat víceoborových přístupů.

Závěr

Germanizační politika v Evropě v době třetí říše měla dalekosáhlé a nedozírné následky na podobu Evropy v době poválečného uspořádání. Pokud chceme pátrat po kořenech nucených migrací v tomto kulturně, historicky i etnicky bohatém prostoru, musíme pátrat hluboko do konce 19. století, kdy vrcholily nacionální hnutí, pangermánské ideje

52 BRETTEL–HOLLIFIELD (2008), s. 262.

53 Tamtéž, s. 268–269.

v první světové válce, dále poražení centrálních mocností a následných mírových smlouvách, které nastolily nové pořádky v Evropě.

Nepochybně byly pro německé nástupnické státy velmi tvrdé a mnoho Němců zůstanuvších za hranicemi nově vzniklých států se s tímto novým uspořádáním Evropy neztotožnilo. Po nástupu nacionálně socialistické strany k moci v Německu se staly pangermánské ideje jednou z klíčových propagačních hesel, kterému podlehl mnoho Němců, především těch žijících mimo starou říši. Volání po revizích versailleských smluv byla velmi atraktivní. Nabízela jakousi receptci pro ty, kteří nesouhlasili s novým uspořádáním Evropy. Smutným faktem je, že tyto skupiny obyvatel byly využívány pouze k dalekosáhlým cílům třetí říše. V praxi ale zacházela s tzv. Volksdeutsche značně rezervovaně a nedůvěřivě.

Nejdřív se zaměřily snahy nacistů na připojení Rakouska k Německu. Hned po jeho připojení již byly realizovány přesuny tzv. Volksdeutsche z oblastí jižních Tyrol. Vojenský prostor Allensteig, který vznikl na severu Rakouska, představoval vysídlení dalších necelých 7000 obyvatel. Dodnes vojenský prostor funguje do dnešních hranic. Ač se obyvatelé snažili několikrát v minulosti o nějaké kompenzace, nebylo jim to umožněno – oproti postiženým obyvatelům jiných vojenských cvičišť v českých zemích. Ti byli v poválečné době nejen odškodňováni státem, ale i např. akcí UNRRA a v neposlední řadě jim byly nabízeny kompenzace ve formě nabízených usedlostí po vysídlených Němcích. Ti však ještě v těchto obcích v mnoha případech žili i s vystěhovalci, dokud nebyli oficiálně přesunuti do Spolkové republiky Německo. Tak tomu bylo prokazatelně v případě Vyškovska.

Polsko představovalo místo, kde probíhaly největší přesuny. Nejen, že zde fungovaly největší vyhlazovací tábory, vojenské újezdy vč. velkého waffen-SS cvičiště v Debici, ale také se zde realizoval kolonizační projekt v lublinské oblasti kolem města Zamość. Tato oblast vyznačující se multietnickým složením obyvatelstva (sídliila zde početná komunita Židů, Poláků, Ukrajinců a také Němců) představovala v germanizačních projektech jakýsi prototyp nového uspořádání východní Evropy. Po vyhlazení židovského obyvatelstva následovalo vypuzení Poláků a značného počtu Ukrajinců. Proces vylidnění oblasti, selekci jeho obyvatel a následné dosídlení etnickými Němci byl prováděn brutálním způsobem a již od samých počátků se potýkal s řadou problémů (partyzánské, odbojové buňky, blížíící se Rudá armáda). Již na počátku 1944 se ve východní Evropě může datovat vyhnání německého obyvatelstva na západ.

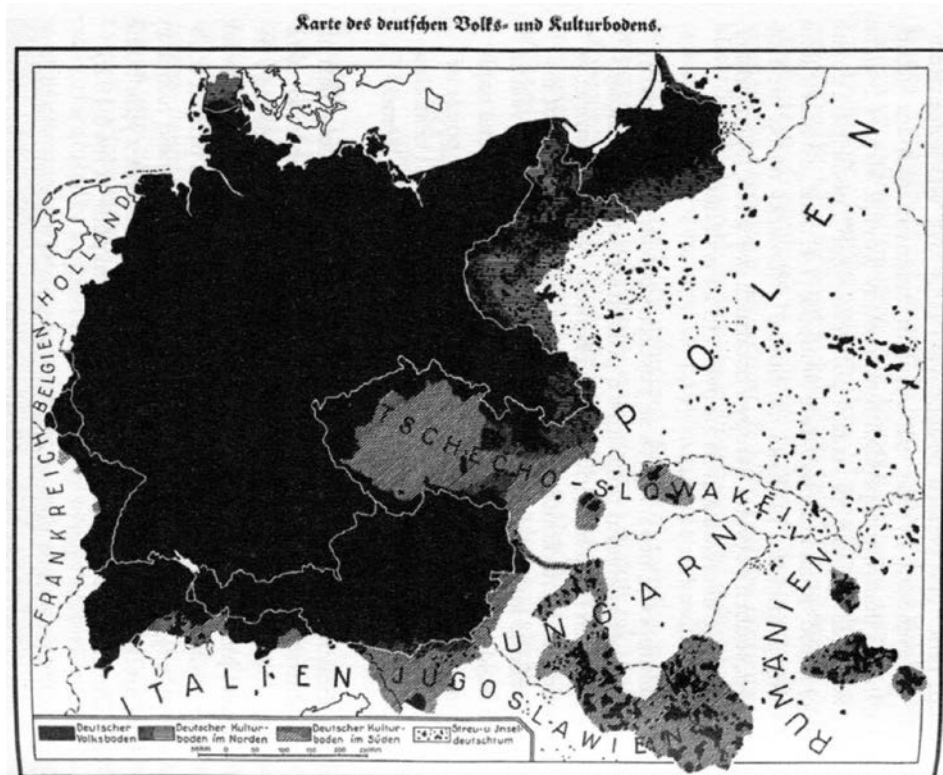
Československo mělo největší německou menšinu v rámci ostatních neněmeckých států. Díky této menšině se podařilo tento mladý stát rozbít, hraniční území byla převtělena do Německa. O půlroku později se obsadil zbytek území Čech a Moravy. I toto území, zvláště na Moravě se vykazovalo rozsáhlým německým osídlením ve vnitrozemí v podobě tzv. jazykových enkláv (ostrůvků). Ty hrály v německých plánech klíčovou roli při realizaci snah o poněmčení Československa. Jedním z praktických metod k dosažení tohoto cíle byla i rozsáhlá evakuace českého obyvatelstva z důvodu zakládání či rozšiřování vojenských cvičišť. V tomto případě se germanizační i vojenský důvod překrýval.

Tato tradice se obhajovala v československé historiografii již od poválečných let. Snaha revidovat tyto závěry se pokusilo několik historiků, mezi něž patřil Stanislav Kokoška, který sledoval vojenské aspekty těchto přesunů. Dlouholetý badatel a ředitel benešovského archivu Michal Sejk ve svých výzkumech komparoval procesy vysídlování obyvatel

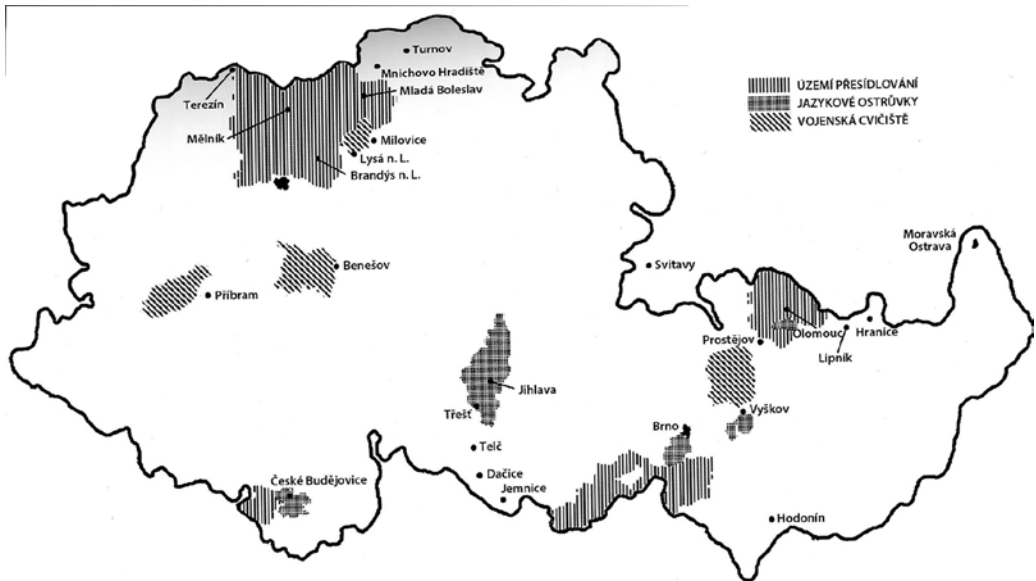
u dvou největších vojenských cvičišť – Benešova a Vyškova. Došel k závěru, které částečně potvrzují teze předchozích badatelů. V případě Moravy se jednalo o reálné germanizační plány. V případě waffen-SS cvičiště Benešov se však jednalo o vojenské strategické potřeby.

Nepochybně však tyto přesuny dopomohly k obhájení poválečné politiky Československa a Polska založené na odsunu německého obyvatelstva ze svého území. Nakonec se Němci stali obětí vlastní politiky a byli ze svých domovů, obývaných často po staletí, nuceni odejít. Jejich traumatizující osudy jsou dodnes stále citlivým tématem u všech obyvatel střední a východní Evropy. Zajímavé a v mnoha ohledech nové vhledy do současného německého diskurzu nám nabízí výzkum manželů Hahnových, jejichž práce „*Legendy, mýty, dějiny – Pojem vyhnání v německé paměti*“ se nám dostává i v českém jazyce.

Na téma migrací lze nahlížet různými úhly, což dokazuje exkurz do interdisciplinárního přístupu. Tento směr má velký potenciál pro výzkum tohoto fenoménu, který je stěžejní u mnoho společenských, ale i ekonomických oborů. Lze tedy na téma nahlížet optikou jiných přístupů a klást si otázky, které nejsou pro danou vědní disciplínu stěžejní. Pomáhá dokreslit plastický obraz sledované události v daném místě a čase.

Obr. 1: Mapa z roku 1925, která propaguje myšlenku všenněmeckého etnonacionalismu, kde Polsko, Československo, Maďarsko a Jugoslávie hraničí s tzv. německou národní půdou. Ve všech těchto státech došlo následkem druhé světové války k vyhnání/přesídlení německého obyvatelstva. Zdroj: HAHNOVÁ-HAHN (2023), s. 198.

Obr. 2: Mapa protektorátu Čechy a Morava z roku 1943 s germanizační politikou, na které jsou vyobrazeny německé jazykové enklávy ve vnitrozemí a vojenské újezdy. Zdroj: BRANDES (2015), nestránkovaná obrazová příloha.

Obr. 3: Článek z československého zahraničního tisku (Svornost, Chicago) z 3. 8. 1939 informující o usazení jihotyrolských Němců na jižní Moravě. Zdroj: NA, ZTA 1066, kart. 598, inv. č. 542.

GERMANISATION IN CZECHOSLOVAKIA AND POLAND

COLONEL JAROSLAV SÁZAVSKÝ

AFTER THE DEFEAT of Poland the Nazi Government began settling large numbers of Germans over a considerable part of former Czechoslovakia and Poland. The aim was to wipe out the various areas of original Slav population and create a continuous German population in those areas so as to form impregnable frontiers for the Germany of the future. This German colonising offensive is the continuation of the German pressure towards the East which has continued unbroken but with varying intensity ever since the eleventh century. The Slav element must be perpetually on the defensive—it is always retreating. Great stretches of country were lost to it in the earliest times, but by the nineteenth century its losses were small, and after the last war it looked as though the domains of both sides were firmly and definitely fixed.

Germany versus Slav

The struggle between the German tribes and the Slavs began as early as the seventh century. At that time the Slav tribes were settled continuously along the northern Danube, the Bohemian forest, the Saal and the Elbe, with the German tribes as their neighbours on the West. By this time the Germans had adopted Christianity, and its dissemination seemed to them a convenient pretext for fighting the Slavs. The first clash came with the Baltic Slavs who were living north of present Bohemia and Prussian Silesia as far as the Baltic and between the Saal and the Elbe as far Eastwards as the Oder. A number of independent Slav tribes in this area, and they all defended themselves avowed in hand against the disseminators of the Christian faith.

The whole period from the ninth to the twelfth century is filled with the unceasing struggle between the Baltic Slavs and the Germans. In 939 the Margrave Gero, ruler of the North German Mark, invited thirty Slav chieftains to a friendly feast and treacherously slew them. This was the beginning of ceaseless battles and defeats and of the subjugation of the Baltic tribes one after another. The

Germans did not shrink from corruption, treachery, cunning and other similar expeditious which they are again making use of to-day. The land of the Slav tribes was laid waste by constant warfare, so the Germans swarmed in and settled there. With the arrival of the settlers an era of Germanisation began which only ended in the fifteenth century. But it is interesting that right up to the seventeenth century government officials had to prove the purity of their German blood.

The Fifteenth Century

After the Baltic Slavs had been subdued the German pressure towards the East continued along the coast into East Prussia. An important turning-point in the spreading of Christianity here was the rise of the Teutonic Order of Knights. The Prussians were subdued by the Teutonic Knights and converted by them to Christianity by the end of the thirteenth century, and colonisation and Germanisation followed here, as among the Baltic Slavs, and for the same reasons. After this success the Teutonic Knights were unable to spread Christianity any further in the district, since it had reached there already from other sources, so they sought to extend their worldly power at the expense of the Polish princes. Their efforts, however, received a check by their defeat in 1410 at the battle of Grunewald, when the Poles were aided by an auxiliary force of Czechs. This defeat stopped the advance of Germanisation by force, which had made possible the swift Germanisation of wide stretches of country; it could only be carried on in future through peaceful economic and cultural penetration.

Economic pressure first came into evidence in what are now the Czech crown lands: Bohemia and Moravia (the upper and middle course of the Oder) and Lusatia (the southern middle course of the Oder as far as the Czech frontier). Here in the thirteenth century the last descendants of the ruling house of Přemysl invited German colonists in because of their proficiency in trade, mining and commerce, and this led to the founding of German

After the war Professor Banse, a Pan-german theorist and later the Nazi propagandist of total warfare, proposed the transplantation of the entire Czech nation to Siberia on the grounds that conditions there are familiar to the Czech legionaries who were there in 1918-20. That was at the time when Germany was considering war with the U.S.S.R. and it was to be one of the conditions of peace with Russia. It is highly probable that the Nazis who have carried out the Pan-german programme to-day would have transplanted the whole Czech nation somewhere else if they had been able to, so as to obtain an important area for the "ruling nation." But since this cannot be done at present, or even after a war, the Germans have been, since the early twentieth century, with certain variations due to present-day Nazi principles.

The Nazi Plan

According to information received in London from Central Europe, the Nazi plan of Germanisation may be supposed to be more or less as follows:

(1) To Germanise the Czech nation completely in the course of one generation by an exchange of populations, transplanting Germans to Czech areas and Czechs to German; to deprive the Czech nation of all kinds of schools and of universities; to transfer immovable property from Czechs to Germans and make the Czechs into a labouring class without property.

With this end in view the Germans have been systematically appropriating Czech property under various pretexts for their own purposes. They first seized all State, provincial and municipal property and the property of various public and private corporations and foundations. Under the pretext of Aryanisation every industrial, commercial or banking undertaking which had a Jew on its administrative or supervisory body was put under German administration, and the number of German shareholders was gradually extended, without any actual contribution of plant, stock or capital, until the whole undertaking had become purely German. Any suspicion, whether justified or no, of connection with the activities of Czechoslovaks abroad on the part of the leading officials of an undertaking led to similar consequences. The Nazis are extraordinarily inventive in the matter of finding legal pretexts and explanations and in issuing Government orders, and they always find some reason for appropriating the property desired. How far they will go in their interpretation of the laws is seen from the fact that they are expropriating dozens of villages in the agricultural area under a State defence law of the former Republic, basing their action on the vital interests of the German Army. The areas subject to expropriation are in the most fertile parts of the country, on the plains where there are no defensive constructions or anything of that nature, and German agricultural workers are settled in the areas thus cleared.

In Czechoslovakia

The plan for the Germanisation of Bohemia and Moravia seems to consist of two parts:

(a) In Moravia the German element from the North is to be linked up with that in the South by means of the islands of German population round Svitavy and Jihlava, and the German minorities at Brno and Olomouc. This corresponds to the plans made last century.

This is supported by the expropriations of 37 villages in Central Moravia. By April 1st of this year the first Germans from Beszarábia were already moving into the evacuated villages in Moravia.

(2) In Bohemia, Germanisation is to be carried out by the industrialisation of the central area and the artificial increase of the population of Prague from 1 million to 3-4 millions. The plans for this are already worked out and the first buildings are being erected, following out the plans for the evacuation of German war industry, which is moving to safer quarters away from the bombing of the R.A.F. German workers are being evacuated along with the industries, some of which are also removing to other Czech towns. In the rural areas of Bohemia, however, expropriation is going on similar to that in Moravia. Just East of Písen to Czech villages have been emptied of their inhabitants, and in the most fertile part of the Elbe basin another 27 villages are to be emptied.

The Czech workers who are being transported to the factories which are most often bombed, but for the most part they are unskilled labourers and agricultural workers. Recently the Germans have been taking even girls and young women, who suffer morally from their life in Germany, where they are treated like slaves. Things have become so bad that mass is being said for the women who are being taken away. In deporting workers no consideration is paid to family ties; on the contrary, there is sometimes deliberate separation, aimed at intensifying the demoralisation of the Czech people as much as possible.

In Poland

(a) As regards Germanisation in Poland, the reports of it give a very faint picture of the real situation there as described by occasional eye-witnesses coming from Central Europe. The Nazis are proceeding here with plans dating from before the last war, which they are carrying out by simply driving out the Poles, who have to leave all their property behind them except what they can carry. Large agricultural areas are being settled with Germans so as to join up East and West Prussia; Western Pomerania is being Germanised. Besides this the whole industrial area in Upper Silesia is being Germanised; the Polish population are being completely replaced by Germans evacuated from the West.

If the Nazis in Bohemia and Moravia are taking the trouble to hunt up legal pretexts to turn to their advantage, in Poland they are dispossessing and driving out the Poles simply by the right of conquest.

The aim of all this German transfer of population is to create an uninterrupted German area right to the Northern Danube and the Western Carpathians as far as just South of Cracow, so that Germany dominates the whole Silesian industrial area across Pomerania and right to East Prussia.

(b) The Nazis are trying to get a footing on the Hungarian slope of the Carpathians by building as it were a bridgehead East of the Western Carpathians on Slovak territory. In the valley of the Váh, the most fertile part of the country, the Slovaks are being expropriated in favour of Germans from Beszarábia. In addition to this there is mania here as in Bohemia and Moravia, but it is not being carried out with such brutality or on such a large scale, at least not so far.

The end which the Germans hope to achieve through this war in the East was very clearly expressed by the German supreme commander, General Keitel, in his proclamation to the army on the outbreak of the war against Poland: "The task of the German soldier in the East is to conquer new lands for the German farmer and worker." The Nazis are thus returning to the idea of Germanisation by the sword upon which they were engaged a thousand years ago.

Obr. 4: Rozsáhlý článek plk. Jaroslava Sázavského popisující germanizaci v ČSR a Polsku, Observer, London z 11. 7. 1941. Zdroj: NA, ZTA 1066, kart. 598, inv. č. 542.

Prameny a literatura

Prameny nevydané

- Národní archiv Praha, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě
 Národní archiv Praha, fond Zahraniční tiskový archiv
 Moravský zemský archiv, fond B 326 Přesídlovací kancelář Ministerstva vnitra se sídlem Vyškov, 1940–1945
 Státní okresní archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, fond MNV Rychtářov

Literatura

- AHONEN, Pertti et al. (2008): *People on the Move. Forced Population Movements in Europe in the Second World War and Its Aftermath*, New York.
- BARTOŠ, Josef (1998): *Projekty propojení okupovaného území severní Moravy a Slezska s jižní Moravou a s Rakouskem 1938–1945*, in: Zdeněk RADVANOVSKÝ – Václav KURAL (edd.): *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, Ústí nad Labem, s. 7–28.
- BEDNAŘÍK, Petr – NOSKOVÁ, Helena – MARŠÁLEK, Zdenko (edd.) (2018): *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*, Praha.
- BRANDES, Detlef (1999): *Češi pod německým protektorátem*, Praha.
- BRANDES, Detlef (2015): *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha.
- BRANDES, Detlef – IVANČÍKOVÁ, Edita – PEŠEK, Jiří (edd.) (1999): *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviovu*, Bratislava.
- BRETTEL, Caroline – HOLLIFIELD, James Frank (edd.) (2008): *Migration theory: talking across disciplines*, New York.
- DUNIN-WASOWICZ, Krzysztof (1997): *Die nationalsozialistische Okkupationspolitik im Protektorat Böhmen und Mähren und im Generalgouvernement. Vergleichende Überlegungen*, in: Polen und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert. Politik und Gesellschaft im Vergleich. Vorträge der Tagung des Carolinum in Bad Wiessee vom 15. bis 17. November 1991, München, s. 233–253.
- HAHNOVÁ, Eva – HAHN, Hans Henning (2023): *Legends, myths and history: Pojem vyhnaní v německé paměti*, Praha.
- HOLZBAUER, Robert (1991): *Planung und Errichtung des TÜPL Döllersheim*, in: Willibald RÖSSNER – Silvia PETRIN (edd): *Der Truppenübungsplatz Allentsteig. Region, Entstehung, Nützung und Auswirkungen. Die Vorträge und Diskussionen des zwölften Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde, Allentsteig, 1.–4. Juli 1991*, Wien, s. 117–161.
- HOREJŠ, Miloš (2023): *Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha.
- KASÍKOVÁ, Jana (2017): *Ať mohou přijeti: Organizace poválečné repatriace a návratů 1942–1947*, Praha.
- KMOCH, Pavel (2021): *Konec pánů Benešovska: SS-Stadt Böhmen, Ortsgruppe der NSDAP Beneschau, Wallenstein a ti druzí*, Praha.

- KOKOŠKA, Stanislav (1986): *Cvičiště zbraní SS Böhmen 1942–1945*, in: Sborník vlastivědných prací Podblanicka 27, s. 271–298.
- MIKŠ, Josef – STRYJOVÁ, Dagmar (1989): *Ztracené domovy: Germanizační plány okupantů a jejich realizace na Vyškovsku v letech 1939–1945*, Vyškov.
- MIKULKA, Radek (2002): *Poválečné vysídlení Němců z okresu Vyškov a několik poznámek k tomu, co předcházelo*, in: Karel Mlateček (ed.): *Vyškovský sborník III*, Vyškov, s. 128–172.
- MÜLLNER, Johannes (1998): *Die entweihte Heimat. Ein Stück Österreich, das nur wenige kennen*, Allentsteig.
- REIM, Rosina – REIM, Will (edd.) (2009): *Vyhnaní – příští – přijatí. Vyhnaní vypovídají o svých osobních zážitcích*, Aalen.
- ROBEK, Antonín (1980): *Lidé bez domova*, Praha.
- RÖSSNER, Willibald – PETRIN, Silvia (edd.) (1991): *Der Truppenübungsplatz Allentsteig. Region, Entstehung, Nutzung und Auswirkungen. Die Vorträge und Diskussionen des zwölften Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde, Allentsteig, 1.–4. Juli 1991*, Wien.
- ŘEZŇÍČEK, Michal (2018): *Dvojí vysídlení, jeden návrat. Vojenský prostor Milovice v první polovině 20. století*, in: Petr BEDNAŘÍK – Helena NOSKOVÁ – Zdenko MARŠÁLEK (edd.): *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*, Praha, s. 209–216.
- SEJK, Michal (2005): *Germanizace českomoravského prostoru a vznik vojenských cvičišť na Benešovsku a na Vyškovsku*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno.
- THER, Philipp (2001): *A Century of Forced Migration: The Origins and Consequences of „Ethnic Cleansing“*, in: Philipp THER – Ana SILJAK (edd.) (2001): *Redrawing Nations. Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944–1948*, New York, Oxford, s. 43–74.
- THER, Philipp (2017): *Temná strana národních států. Etnické čistky v moderní Evropě*, Praha.
- TOPINKA, Jiří (2004): *Vysídlení obcí z vojenského prostoru Brdy 1940–1953*, in: *Minulost Berounska* 7, s. 160–188.
- VEDRA, Dana (2023): *Obce určené k zániku. Nucené vnitřní migrace v důsledku rozšiřování vojenských cvičišť v českých zemích s důrazem na Moravu. Stav dosavadního bádání*, in: Sborník Archivu bezpečnostních složek 20, s. 13–50.
- VELFL, Josef (2018): *Vojenský výcvikový prostor v Brdech v době druhé světové války*, in: Petr BEDNAŘÍK – Helena NOSKOVÁ – Zdenko MARŠÁLEK (edd.): *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*, Praha, s. 150–168.
- WOŁOSZYN, Jacek (ed.) (2015): *Wysiedlenia jako narzędzie polityki ludnościowej w Europie XX wieku*, Lublin.
- ZOUZAL, Tomáš (2016a): *Zabráno pro SS: Zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*, Praha.
- ZOUZAL, Tomáš (2016b): *Založení vojenského výcvikového prostoru SS Benešov (1939–1942)*, in: *Český časopis historický* 114, č. 2, s. 415–445.

Internetové zdroje

Trainingsplatz für Österreichs Sicherheit. Dostupné z: <https://www.tuepl.at/>, citováno 9. 3. 2023.

In the Shadow of the Reich Eagle. Nazi Germanization Policy in Central Europe Taking Into Account Migrations Due to Military Zones

The article is based on the contribution presented at the 9th annual international doctoral conference *Historia Europæana „Rethinking Europe in the Twentieth Century“*, which in 2022 was subtitled „In the Shadow of the Giant“. Since the author's primary research focuses on forced migrations in Moravia in the context of the creation or expansion of military spaces, she decided to conceive the topic in a broader context, which inherently belongs to the basic prerequisites for understanding the migration processes under study during the Second World War and the subsequent post-war period not only in Czechoslovakia but also in Central Europe. It looks at the basic directions of contemporary research on this phenomenon, and traces the issues of terminology and periodization of the largest migration waves in 20th century Europe. The focus of the study is the politics of Germanization in Central and Eastern Europe between 1938 and 1945. It had fatal consequences for the shape of the ethnic map of Europe in the second half of the 20th century. The final chapter reflects on the possibilities for contemporary research that can be inspired by interdisciplinary approaches.

The topic of migration is still very relevant today. It still forms a focal point of tension around the world today. It is one of the sensitive topics that deserves due attention. There has never been such a huge population transfer as during the Second World War. Prior to its outbreak, there were massive ethnic transfers within the Third Reich, South-Eastern Europe (hence the Balkans) and the Soviet Union.

Population migration can generally be understood from several different perspectives, and the different scientific approaches of different social disciplines correspond to this. It is seen as a process that irreversibly led to a fatal breakthrough on the old continent in the second half of the 20th century. A topic that attracts a wide range of historians, both amateur and professional, it faces a major problem of quantity offset by the often poor quality of the work. It is beyond the scope of this paper to cover all the literature relevant to such a broad topic. I will therefore limit myself to the key works reflecting the forced population transfers within the framework of the Third Reich's Germanization policy in Central Europe. The emphasis is of course on the Protectorate of Bohemia and Moravia, when forced migrations of Czech inhabitants took place due to the planned Germanization.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

